

Onderstaande handleiding bij het Griekse toetsenbord van Joop Jagers is niet helemaal correct meer omdat Joop een verbeterde versie gemaakt heeft.

De verbeteringen hebben betrekking op de metrische tekens (macron en breve). Op pagina 11 van dit document staat uitleg daarover.

Bij de installatie gebruik je nu KBDGrMet ipv KBDGrUni. De naamgeving is aangepast: van Uni(verseel) naar Met(risch).

Het lettertype TimeCL-7.otf (GR Times New Roman) is een mooie, duidelijke Griekse letter met vet, cursief en vet-cursief.

Het lettertype TimeCLME.otf (GR Times New Roman Metrisch) heeft wat meer ruimte voor macron en breve. Bij dit lettertype is geen aparte versie voor vet en cursief.

HET TOETSENBORD VAN GRIEKS (UNIVERSEEL)

© Joop Jagers, joopjagers@hotmail.com

WAAROM DIT PROGRAMMA?

Microsoft ondersteunt klassiek (polytonisch) Grieks vanaf Windows 2000. In de praktijk komt dit erop neer dat er een stuurbestand voor het toetsenbord en lettertypebestanden (Palatino Linotype) worden geleverd. Helaas is met dit stuurbestand nauwelijks te werken: er ontbreken nogal wat tekens (ook in Palatino) en het valt vrijwel niet te achterhalen welk teken aan welke toets is toegewezen. Ook het typen van *macron* en *breve* in b.v. $\bar{\alpha}$ en $\breve{\imath}$ is onmogelijk.

Nu is er gelukkig al een alternatief voorhanden, nl. *Antioch*, ontworpen door Ralph Hancock. Dit is een uitstekend programma met geweldige conversiemogelijkheden (ik gebruik het zelf al jaren), maar als programma voor het typen van Grieks heeft het twee nadelen: inschakeling van het Grieks duurt even (en vooral bij het typen van tweetalige teksten als woordenlijsten wordt die vertraging verrassend snel irritant) en het werkt alleen binnen *Word*.

Om aan al deze problemen en beperkingen een einde te maken heb ik een stuurbestand gemaakt waarmee je alle tekens kunt typen die in het Grieks gebruikt worden, zowel klassiek als modern, alsmede een groot aantal tekens voor specialistische doeleinden. Daarom heet het *Grieks (universeel)*. Omschakeling naar Grieks werkt zonder enige vertraging, het werkt in alle toepassingen (voorzover ze Unicode ondersteunen, b.v. Notepad, Hotpotatoes, dus niet alleen in tekstverwerkers) en het is vollediger en/of beter gedocumenteerd dan zijn tegenhanger van Microsoft.

Overigens is er vrijwel geen enkel lettertypebestand, commercieel of op internet, dat werkelijk *alle* door *Grieks (universeel)* ondersteunde tekens bevat. Alleen de nieuwe versie van Ralph Hancocks *Vusillus* en verreweg de meeste GR-fonts op mijn CD wel. Voor nadere gegevens over deze CD kun je een mailtje sturen naar joopjagers@hotmail.com. Daar kun je ook terecht met vragen of opmerkingen over dit programma.

INSTALLEREN

De bestanden die je nodig hebt om het toetsenbord *Grieks (universeel)* in gebruik te kunnen nemen, en ook het bestand dat je nu leest, staan in de map **KBDGrUni**. De toetsenbordindeling *Grieks (universeel)* is opgenomen in een bestand dat **KBDGrUni.DLL** heet (in Windows beginnen de namen van alle stuurbestanden voor het toetsenbord met **KBD**, van **KeyBoarD**). Een dergelijk bestand kan niet zonder meer in Windows worden gebruikt maar moet worden geïnstalleerd. Deze installatie is zeer eenvoudig.

Open de Verkenner van Windows en lokaliseer de map **KBDGrUni**; open deze map. Je ziet daarin o.a. de namen van enkele mappen, van het bestand dat je nu aan het

lezen bent (**Grieks universeel.pdf**), en van een bestand **SETUP.EXE**. (Dubbel)klik op die bestandsnaam. Als alles goed gaat, zie je na enkele seconden een scherm dat meldt dat de installatie is afgerond; klik dan op *Close*. Hiermee is de installatie voltooid.

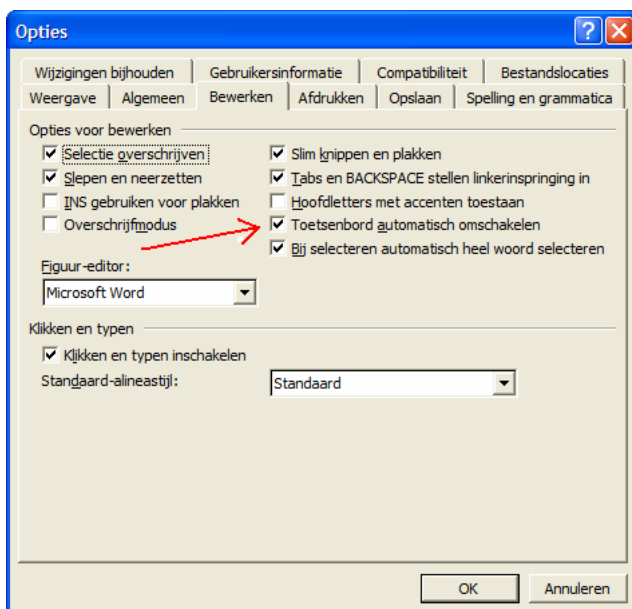
VERWIJDEREN

Als je het programma van je computer wilt verwijderen, moet je hetzelfde doen als toen je het installeerde: zoek de juiste map en (dubbel)klik op **SETUP.EXE**. Je kunt dan kiezen voor repareren of verwijderen. Kies het laatste en het programma wordt verwijderd.

GEBRUIK

Na de installatie van **KBDGrUni.DLL** heb je tenminste twee talen en toetsenbordindelingen op je computer geïnstalleerd, Grieks en (waarschijnlijk) Nederlands. Je kunt tussen de talen schakelen door gelijktijdig op de linker Alt-toets en de Shift-toets te drukken. In de taakbalk onderaan het scherm zie je dan welke taal actief is, NL of EL.

Het is ook mogelijk Word zo in te stellen, dat het toetsenbord automatisch naar Grieks schakelt in een Griekse tekst. Daarvoor moet je in Word klikken op *Extra – Opties* en dan op het tabblad *Bewerken*. Je komt dan in onderstaand scherm terecht.



Plaats nu een vink vóór *Toetsenbord automatisch omschakelen* (in andere versies van *Word* kan dit scherm er iets anders uitzien en heet dit misschien *Automatisch omschakelen toetsenbord*: Microsoft blijft zijn producten verbeteren). Klik tenslotte op OK. Deze optie is vooral handig als je bestaande tekst bewerkt.

De toetsenbordindeling *Grieks (universeel)* bevat alle tekens die voor klassiek en modern Grieks nodig zijn, en nog enkele meer. De plaats van de normale lettertekens spreekt in het algemeen voor zich, dus a = α, f = φ, h = η. Bijzonderheden:

c = ψ	v = ω
j = ξ	w = ζ
q = θ	x = χ
u = υ	y = υ

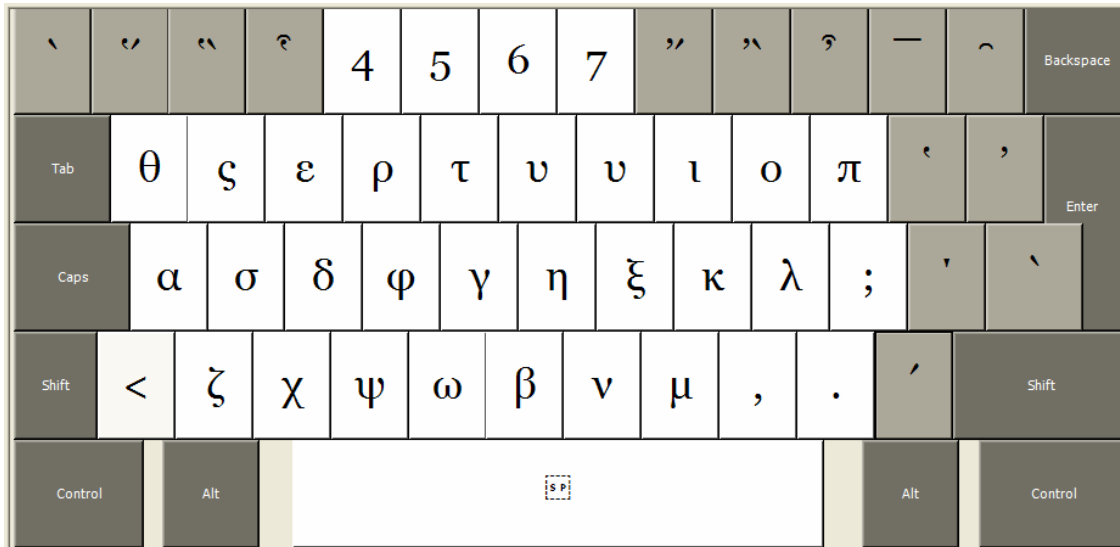
Het Griekse vraagteken (;) vind je op de plaats van de puntkomma, de hoge punt (·) op die van de dubbele punt.

Om diakritische tekens als de *tonos* (het enige in het moderne Grieks overgebleven accentteken), de klassiek Griekse *spiritus* en *accenten* en de *macron* en de *breve* te kunnen typen heb ik gebruik gemaakt van zgn. *dode toetsen*: om **á** te typen tik je eerst de toets voor de *spiritus* (op het scherm zie je dan nog niets en de cursor blijft op zijn plaats, vandaar de naam *dode toets*) en dan de toets voor de *alfa*, waarna **á** zichtbaar wordt.

Hulpprogramma's zoals *Antioch* kunnen diakritische tekens *stapelen*, d.w.z. dat een teken als **ǎ** tot stand kan komen door de vier tekens voor *alfa*, *spiritus lenis*, *acutus* en *iota subscriptum* te tikken. *Windows* accepteert slechts één dode toets per teken. Het voordeel hiervan is dat je ook voor een uitbundig samengesteld teken als **ǎ** maar twee toetsaanslagen nodig hebt. Het nadeel is, dat je van veel meer dode toetsen moet onthouden waar je ze op het toetsenbord kunt vinden. Ik heb wel geprobeerd het plaatsing ervan zo intuïtief mogelijk te maken. Enkele uitgangspunten staan hieronder vermeld.

1. Voor de ***iota subscriptum*** en het ***trema*** zijn geen dode toetsen gedefinieerd, maar is een andere oplossing gekozen. Bij een klinker die verder geen diakritische tekens heeft, krijg je de *iota subscriptum* door de **rechter Alt-toets** ingedrukt te houden en dan de **α, η, ω, Α, Η** of **Ω** te typen voor resp. **α η ω Α Η Ω**. Op dezelfde manier krijg je het *trema* bij de **ι, υ, Ι** en **Υ** (**ü ü ĩ Ÿ**).
2. De overige **enkelvoudige** diakritische tekens (de twee *spiritus* en de drie accenten *acutus*, *gravis* en *circumflexus*, alsmede de *macron* en *breve* en de modern-Griekse *tonos*) hebben een plaats aan de **rechterkant** van het toetsenbord gekregen. De *spiritus lenis* vind je op de **]** toets, de *asper* op de **[**, de *acutus* op de **/**, de *gravis* op de **** (en op de toets links van het cijfer 1), en de *circumflexus* op de **=**; deze toewijzing is gemakkelijk te onthouden en in overeenstemming met de Beta Code (een veelgebruikt coderingssysteem om klassiek Griekse teksten in het Latijnse alfabet op te slaan). De *macron* vind je op de toets rechts van het cijfer 0; voor de *breve* moet je een Shift-toets ingedrukt houden en dan de toets rechts van de nul aanslaan. De *tonos* staat op de **'** toets, rechts van de puntkomma.
3. De **combinaties** van *spiritus* en accent staan **bovenaan** op de cijfertoetsen 123 en 890, die met de *spiritus lenis* rechts op 890, die met *asper* links op 123, zoals ook de *spiritus lenis* zelf rechts van de *asper* staat.

Zie voor een overzicht de afbeeldingen hieronder. De dode toetsen zijn lichtgrijs. Toetsen die je ingedrukt moet houden om samen met een andere toets het gewenste teken te krijgen, zijn **rood**. N.B.: op sommige toetsenborden vind je de \ toets rechts van de rechterblokhaak of rechts van de =-toets; dat maakt voor het functioneren van de toets geen verschil. Op de eerste afbeelding de tekens als geen enkele Shift-, Control- of Alt-toets wordt ingedrukt.



4. Soms moet een klinker behalve een van de in de afbeelding hierboven aangegeven (combinaties van) diakritische tekens óók nog een *iota subscriptum* (bij α/A, η/H of ω/Ω), een *trema* (bij ι of υ) of *macron* (bij ε/E of ο/O) krijgen, b.v. in ᾿Αἰδης, ᾿Ἰδω, πρᾶῦς, τός (= τούς). Houd daarvoor een **Shift**-toets ingedrukt, typ de **dode toets**, laat de **Shift**-toets los en typ daarna de gewenste klinker. Dus:

᾿Αἰδης **Shift-1 Shift-A d h w**
 ᾿Ἰδω **Shift-8 Shift-H d h**
 ᾿Ωἰ **Shift-3 Shift-V**
 ᾿Ἰδω **Shift-8 a d v**
 πρᾶῦς **p r a Shift-/ u w**
 τός **t Shift-/ o w**

Uiteraard komen niet alle combinaties voor.

Op de illustratie hieronder zie de lettertekens, symbolen en combinaties van diakritische tekens die je krijgt met een van beide **Shift**-toetsen ingedrukt. De lichtgrijze toetsen zijn weer *dode* toetsen. Bij de toetsen die in **geel** afgedrukte tekens hebben, wordt aan de met zwart aangegeven tekens één van de gele tekens toegevoegd: bij de α, η en ω de *iota subscriptum*, bij de ι en υ het *trema*, bij de ε en ο de *macron*. Als je **Shift-/ a** indrukt, krijg je dus ᾶ, **Shift-/ e** wordt ῆ, en **Shift-/ i** levert ῖ op.



5. Alle dode toetsen hebben nog twee kenmerken:
 - a. Als je een dode toets tweemaal aanslaat, verschijnt het teken dat op de toets staat afgedrukt (maar zie ook de tweede opmerking hieronder); tweemaal de dode toets voor *spiritus lenis* indrukken levert dus een] op. Zo typ je dus ook de cijfers 123 en 890!
 - b. Als je na de dode toets een spatie tikt, verschijnt het bij de toets behorende diakritische teken of de tekencombinatie als afzonderlijk teken. Als je dat doet bij een van de vele toetsen die een *iota subscriptum* toevoegen, krijg je niet die combinatie (die als zodanig niet bestaat), maar een afzonderlijke *iota subscriptum*.

Opmerkingen:

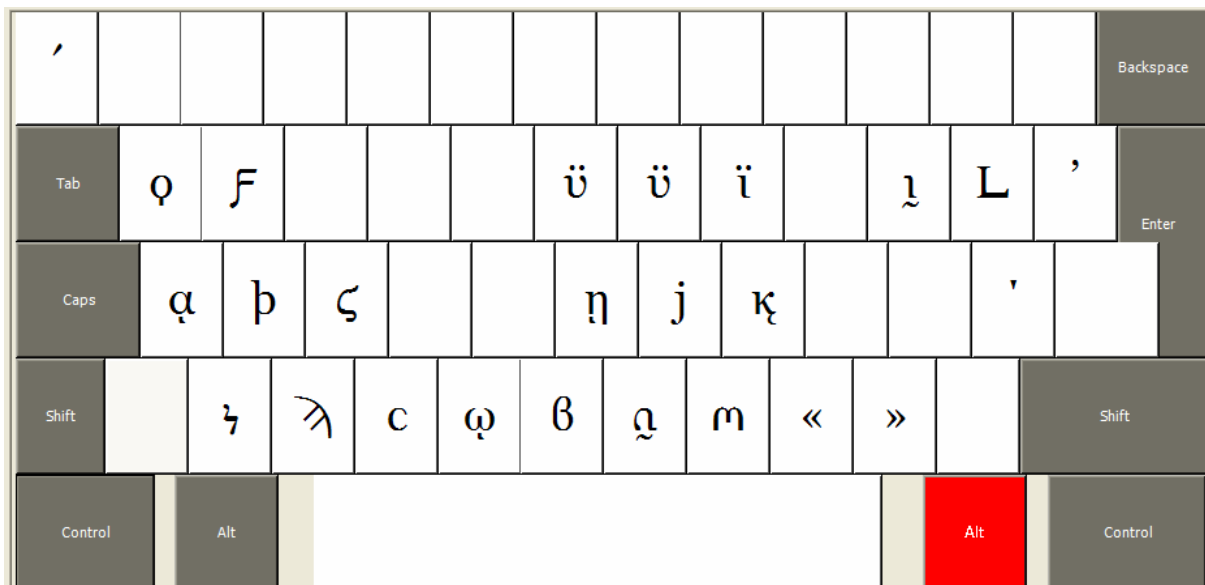
- De toetsenbordindeling van KBDGrUni.DLL is *positioneel*, d.w.z. *de fysieke plaats van de toets op het toetsenbord, niet de opdruk van een toets* bepaalt welk teken er verschijnt als je die toets aanslaat. Het is dus altijd *de toets rechts van de punt* die een *acutus* oplevert, ook als daar bij een bepaald toetsenbord geen schuine streep op staat afgedrukt. Evenzo krijg je de *spiritus asper* door op de toets rechts van de *p* te drukken, ongeacht de opdruk van die toets; meestal staat daar een linker blokhaak [(en omdat de blokhaken enigszins op de beide *spiritus* lijken, heb ik die toetsen uitgekozen), maar dat is niet steeds het geval: bij een officieel Nederlands toetsenbord b.v. vind je daar " en * i.p.v. [en]. Op een dergelijk toetsenbord tik je dus een " voor een *spiritus asper*, en *niet* de toets waar de linker blokhaak op staat. *Je moet dus uitgaan van de indeling op de afbeeldingen!*

N.B.: de *gravis* vind je op de toets waarop in het algemeen de backslash (\) staat. De plaats van deze toets is niet gestandaardiseerd: hij staat in elk geval uiterst rechts op een van de drie bovenste rijen, dus als derde toets rechts van het cijfer 0, van de *p* of van de *l*. Op de afbeeldingen staat hij op de op een na onderste rij toetsen. Op sommige toetsenborden echter staat de backslash-toets op geen van die drie plaatsen, maar ergens anders. Omdat de toetsenbordindeling positioneel is, zou de *gravis* in dat geval niet getypt kunnen worden (een backslash-toets elders op het toetsenbord werkt immers niet); daarom heb ik de toets links van het cijfer 1 óók als toets voor de *gravis* geprogrammeerd.

- Dit positionele uitgangspunt van KBDGrUni.DLL heeft nog een ander gevolg. Hierboven is bij 5a opgemerkt, dat de dode toetsen zo zijn geprogrammeerd, dat het tweemaal aanslaan ervan het oorspronkelijke teken oplevert. Dit geldt alleen voor de toetsen van het gebruikelijke Amerikaanse toetsenbord. Als je b.v. een heus Nederlands toetsenbord hebt, zie je op de toets rechts van de *p* een trema; op een Amerikaans toetsenbord staat daar de linker blokhaak. Als je deze toets tweemaal aanslaat, is het resultaat geen trema, maar de linker blokhaak.
- Het programma bevat één hardnekkig foutje: als je de CapsLock-toets hebt gebruikt, moet je die ontgrendelen door een van de twee Shift-toetsen in te drukken; het nogmaals indrukken van de CapsLock-toets werkt hier om mij onbekende redenen niet.

De plaats van de overige tekens blijkt uit de hieronder volgende afbeeldingen.

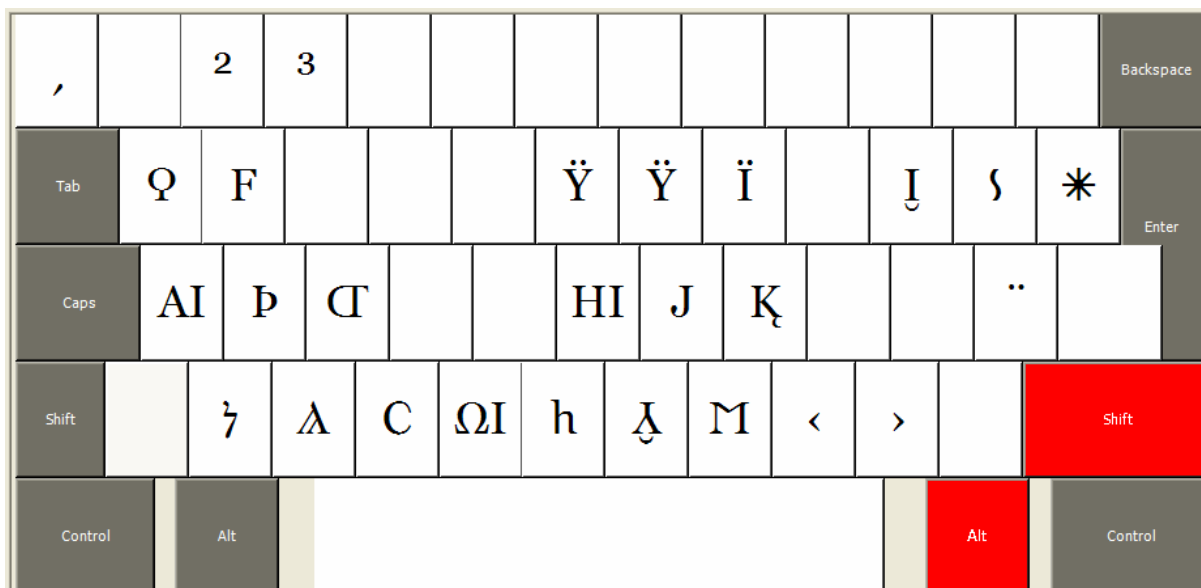
Op het onderstaande plaatje zie je de tekens afgebeeld die op het scherm verschijnen als je de **rechter Alt**-toets ingedrukt houdt en de bijbehorende toets aanslaat.



Het teken links boven (´) geeft aan dat lettertekens een getalswaarde hebben: $\kappa\epsilon' = 25$. Ook de andere tekens die het Grieks als getal gebruikt, zijn aan de linkerzijde van het toetsenbord te vinden: de *stigma* (ζ , = 6) op de **d**-toets, de klassieke *koppa* (ϕ) op de **q** en de moderne versie ervan (ς) op de **z** (waarde = 90), de *sampi* (ρ , = 900) op de **x**.

De archaïsche *digamma* of *wau* ($\Ϝ$) staat op de **w**-toets. Verder vind je tekens als de *jot*, *c-vormige sigma*, een *beta* als je verschil wilt maken tussen de beta als beginletter (β) en die midden in een woord (β), en nog enige andere tekens en symbolen.

Op de afbeelding hieronder staan de tekens die je ziet als je naast de **rechter Alt**-toets ook nog een **Shift**-toets ingedrukt houdt en de bijbehorende toets aanslaat.



Hier vind je in het algemeen de hoofdletterversie van de tekens op het vorige plaatje en nog enkele andere tekens en symbolen. Links boven staat het teken dat de getalswaarde van een teken met 1000 vermenigvuldigt: „βγ’ is dus 2003.

Hieronder een tabel met de diverse diakritische teken(combinatie)s, de bijbehorende toetsen en de bestaande combinaties. De eerste groep wordt gevormd door de talrijke afzonderlijke diakritische tekens, dan de combinaties met twee en tenslotte die met drie tekens. ‘RAlt-...’ betekent dat je de *rechter Alt-toets* moet indrukken, ingedrukt moet houden en dan de bijbehorende klinker moet typen.

Op de laatste pagina vind je de vier afbeeldingen van de toetsenbordindeling enigszins verkleind bij elkaar. Als je die bladzijde afdrukt, heb je het overzicht van de mogelijkheden handig bij elkaar.

tekens en tekencombinaties	toets	mogelijke combinaties
<i>lenis</i>]	ά έ η ί ό ύ ώ ρ Α Ή Η Ί Ο Ύ Ω Ρ
<i>asper</i>	[ά έ η ί ό ύ ώ ρ Α Ή Η Ί Ο Ύ Ω Ρ
<i>acutus</i>	/	ά έ η ί ό ύ ώ Α Ή Η Ί Ο Ύ Ω
<i>gravis</i>	\ of `	à è ñ ì ò ù ò À È Η Ί Ο Ύ Ω
<i>circumflexus</i>	=	â ê ñ î ô û ô
<i>subscriptum</i>	RAlt-...	α η ω ΑΙ ΗΙ ΩΙ
<i>macron</i>	-	ā ē ī ō ū Ā Ē Ī Ō Ū
<i>breve</i>	_(Shift--)	ă ě ĭ ő ů Ă Ę Ĭ Ŏ Ű
<i>trema</i>	RAlt-...	ï ü ĩ ŷ
<i>tonos</i>	'	ά έ η ί ό ύ ώ Α Ή Η Ί Ο Ύ Ω
<i>lenis+acutus</i>	8	ă ě ĭ ő ů Ă Ę Ĭ Ŏ Ű

<i>lenis+gravis</i>	9	à è ñ ì ò ù ò "A "E "H "I "O "Y "Ω
<i>lenis+circumflexus</i>	o	â ê ñ î ô û ô Â Ê Ħ Ĩ Œ Ÿ Ω
<i>lenis+subscriptum</i>	Shift-]	á ħ ǫ 'Aı 'Hı 'Ωı
<i>lenis+macron</i>	Shift-]	ē ō
<i>asper+acutus</i>	1	ǎ ě ħ ı ǫ ǔ ǔ "A "E "H "I "O "Y "Ω
<i>asper+gravis</i>	2	â è ñ ì ò ù ò "A "E "H "I "O "Y "Ω
<i>asper+circumflexus</i>	3	â ê ñ î ô û ô Â Ê Ħ Ĩ Œ Ÿ Ω
<i>asper+subscriptum</i>	Shift-[á ħ ǫ 'Aı 'Hı 'Ωı
<i>asper+macron</i>	Shift-[ē ō
<i>acutus+subscriptum</i>	Shift-/	á ħ ǫ
<i>acutus+macron</i>	Shift-/	é ó
<i>acutus+trema</i>	Shift-/	í ú
<i>gravis+subscriptum</i>	Shift-\ of Shift-`	à ñ ò
<i>gravis+macron</i>	Shift-\ of Shift-`	è ò
<i>gravis+trema</i>	Shift-\ of Shift-`	ì ù
<i>circumflexus+subscriptum</i>	Shift-=	â ħ ǫ
<i>circumflexus+trema</i>	Shift-=	î û
<i>tonos+trema</i>	Shift-'	ı ŭ
<i>lenis+acutus+subscriptum</i>	Shift-8	ǎ ħ ǫ 'Aı 'Hı 'Ωı
<i>lenis+acutus+macron</i>	Shift-8	ě ō
<i>lenis+gravis+subscriptum</i>	Shift-9	â ñ ǫ "Aı "Hı "Ωı
<i>lenis+gravis+macron</i>	Shift-9	è ò
<i>lenis+circumflexus+subscriptum</i>	Shift-o	â ħ ǫ 'Aı 'Hı 'Ωı
<i>asper+acutus+subscriptum</i>	Shift-1	ǎ ħ ǫ 'Aı 'Hı 'Ωı
<i>asper+acutus+macron</i>	Shift-1	ě ó
<i>asper+gravis+subscriptum</i>	Shift-2	â ñ ǫ "Aı "Hı "Ωı
<i>asper+gravis+macron</i>	Shift-2	ē ō
<i>asper+circumflexus+subscriptum</i>	Shift-3	â ħ ǫ 'Aı 'Hı 'Ωı

´	ˆ	˜	˘	4	5	6	7	”	„	˚	—	˘	Backspace
Tab	θ	ς	ε	ρ	τ	υ	υ	ι	ο	π	‘	’	Enter
Caps	α	σ	δ	φ	γ	η	ξ	κ	λ	;	’	’	
Shift	<	ζ	χ	ψ	ω	β	ν	μ	,	.	’	’	Shift
Control	Alt	SP										Alt	Control

ˆ	ˆ	ˆ	ˆ	\$	%	^	&	”	„	˚	˘	˘	Backspace
Tab	Θ	Τ	Ε	Ρ	Τ	Υ	Υ	Ι	Ο	Π	‘	’	Enter
Caps	Α	Σ	Δ	Φ	Γ	Η	Ξ	Κ	Λ	.	”	ˆ	
Shift	>	Z	X	Ψ	Ω	B	N	M	<	>	ˆ	ˆ	Shift
Control	Alt	SP										Alt	Control

’													Backspace
Tab	φ	ƒ				ü	ü	ï		ı	ı	’	Enter
Caps	α	β	ς			η	ι	κ				’	
Shift		ı	ı	c	ω	β	α	μ	«	»			Shift
Control	Alt											Alt	Control

’		2	3										Backspace
Tab	ϕ	ƒ				ÿ	ÿ	ï		ı	ı	*	Enter
Caps	Α	Β	Γ			Η	Ι	Κ				”	
Shift		ı	Δ	Ϟ	Ω	η	ı	μ	<	>			Shift
Control	Alt											Alt	Control

Metrische tekens invoegen

In iedere nieuwe of bestaande tekst kunnen de metrische tekens voor lang en kort eenvoudig worden toegevoegd. Daarvoor zijn twee bestanden nodig: het stuurbestand voor het toetsenbord KBDGrMet en het lettertype-bestand TimeCLME.otf.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
τυφλὸς τά τ' ὤτα τὸν τε νοῦν τὰ τ' ὄμματ' εἶ

Arma virumque cano, Troiaē, qui primus ab oris

At tuba terribili sonitu taratantara dixit

Het lettertypebestand TimeCLME.otf bevat het lettertype GR Times New Roman Metrisch; het is identiek met GR Times New Roman, maar de regelafstand is vergroot om ruimte te maken voor de metrische tekens.

Het stuurbestand KBDGrMet is identiek met KBDGrUni, op twee punten na:

- het typen van “- [spatie]” levert niet een afzonderlijk macron-teken op, maar een macron boven de voorafgaande letter;
- het typen van “_ [spatie]” levert niet een afzonderlijk breve-teken op, maar een breve boven de voorafgaande letter.